

ANNA ZELLMMA

SZKOLNE NAUCZANIE RELIGII WOBEC IDEI „MAŁYCH OJCZYZN”

Współczesne szkolne nauczanie religii przeżywa coraz większe zróżnicowanie, zarówno w zakresie poziomu rozwoju religijnego adresatów, jak też ich etnicznego i społeczno-kulturowego pochodzenia. Adresaci katechezy szkolnej podlegają procesom laicyzacji spontanicznej i bezkrytycznie poddają się wzorcom zachodnich społeczeństw konsumpcyjnych. Wyraża się to w postawach katechizowanych dzieci i młodzieży wobec Kościoła, szkoły, społeczności lokalnej i narodowej.

Wraz ze wspomnianymi wyżej przemianami społeczno-kulturowymi, którym podlegają adresaci szkolnego nauczania religii, odradzają się lokalne i regionalne patriotyzmy, nowego wymiaru nabiera edukacja regionalna w działaniach dydaktyczno-wychowawczych szkoły. W tych procesach edukacyjnych ważne miejsce zajmuje idea „małych ojczyzn” oraz wspomaganie dzieci i młodzieży w samookreśleniu się w kategoriach przynależności regionalnej. Dostrzeganie i doświadczanie własnych korzeni jest nie tylko cenione, ale staje się w pewnych środowiskach edukacyjnych jednym z podstawowych celów wychowania integralnego. W obawie przed unifikacją wartości i wzorów współdziałania społecznego postrzeganie miejsca własnego pochodzenia i życia coraz częściej oceniane bywa w kategoriach aksjologicznych i jako takie jest ukazywane młodemu pokoleniu Polaków. Nie bez znaczenia dla wagi tych spraw pozostaje również kwestia „małej ojczyzny”,

jej wartość i rola, jaką odgrywa w procesie kształtowania się tożsamości (również chrześcijańskiej) młodego człowieka.

„Mała ojczyzna” jest rzeczywistością znaczącą w życiu każdego, zwłaszcza dorastającego człowieka. Staje się ona ważnym stymulatorem rozwoju osobowego, determinantem poczucia odrębności w płaszczyźnie społecznej – lokalnej lub regionalnej. Interpretowanie „małej ojczyzny” w kategoriach aksjologicznych i wychowawczych wywołuje nieuchronnie potrzebę wspomagania dzieci i młodzieży w kształtowaniu poczucia więzi ze środowiskiem lokalnym i przygotowaniu do aktywnego uczestnictwa w życiu regionu. Działanie to wydaje się aktualne nie tylko w sytuacji zagrożenia autonomii czy suwerenności społeczności lokalnych, ale również w sytuacji przemian edukacyjnych i katechetycznych ukierunkowanych na korelację i integrację poszczególnych dziedzin wiedzy i treści zamieszczonych w ścieżkach edukacyjnych. Nabywanie wiedzy o „małej ojczyźnie”, zgłębianie jej, traktowanie społeczności lokalnej jako części rodzimej Ojczyzny wywołuje potrzebę identyfikowania się z nią w płaszczyźnie przynależności do określonego kręgu społeczno-kulturowego. Procesy te są znaczące także dla szkolnego nauczania religii, prowadzą bowiem w konsekwencji do ukształtowania się u katechizowanych poczucia własnej odrębności rodzinnej, lokalno-regionalnej i narodowej. Stanowią one jedną z płaszczyzn integralnego wychowania chrześcijańskiego.

Zadaniem niniejszego opracowania jest uzyskanie odpowiedzi na pytanie: jakie relacje zachodzą między szkolnym nauczaniem religii a ideą „małych ojczyzn”? Poszukiwanie odpowiedzi na tak sformułowany problem badawczy wymaga ujęcia tematu w czterech punktach, które podejmują następujące zagadnienia: ogólna charakterystyka szkolnego nauczania religii (I), fenomen „małych ojczyzn” (II), miejsce idei „małych ojczyzn” w szkolnym nauczaniu religii (III), implikacje dydaktyczno-wychowawcze dla praktyki katechetycznej (IV).

I. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SZKOLNEGO NAUCZANIA RELIGII

Szkolne nauczanie religii jest jednym z podstawowych wymiarów polskiej katechezy integralnej, realizowanym w środowisku szkolnym. Jego jasne,

a zarazem globalne ujęcie zostało sformułowane w *Dyrektorium Katechetycznym Kościoła Katolickiego w Polsce* (2001)¹.

Za polskim dyrektoriem pod pojęciem „szkolne nauczanie religii” należy rozumieć część katechezy Kościoła – jej specyficzną formę², będącą przede wszystkim działaniem eklezjalnym³, przedłużającym misję katechetyczną Kościoła, pozostającą do katechezy parafialnej w relacji zróżnicowania i komplementarności⁴. Szkolne nauczanie religii wpisuje się w katechetyczną posługę Kościoła, w „wielkie dzieło, którego zadaniem jest doprowadzić człowieka do tego, by był blisko Jezusa, by do Niego przyłgnał”⁵. Jest powiązane ze wszystkimi działaniami katechetycznymi Kościoła, szczególnie z różnymi formami ewangelizacji, tj. z preewangelizacją⁶, nową ewangelizacją⁷ i z katechezą ewangelizacyjną⁸. Dlatego szkolne nauczanie religii na

---

¹ Taką opinię wyraża m.in. R. Murawski. Zob. R. M u r a w s k i. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*. W: *Katecheza wobec wyzwań współczesności*. Red. R. Czekalski. Płock 2001 s. 75-76; t e n ż e. *Dyrektorium katechetyczne dla Polski*. W: *Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa*. Red. R. Chałupniak, J. Kostorz. Opole 2001 s. 206-207.

² Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 nr 82 (dalej skrót: PDK).

³ R. M u r a w s k i. *Katecheza w perspektywie trzeciego tysiąclecia (rozmowa E. Sakowicz)*. „Homo Dei” 70:2000 nr 1 s. 162.

⁴ Kongregacja do Spraw Duchowieństwa. *Dyrektorium Ogólne o Katechizacji*. Poznań: Pallotinum 1998 nr 73 (dalej skrót: DOK).

⁵ P. T o m a s i k. *Lekcja religii katolickiej: wybór między dwiema skrajnościami*. „Katecheta” 43:1999 nr 7-8 s. 94.

⁶ Działania preewangelizacyjne skierowane są do tych uczniów, którzy nie słyszeli o Jezusie Chrystusie lub chrześcijaństwa nie znają zupełnie. Koncentrują się one wokół obwieszczenia Dobrej Nowiny o Jezusie Chrystusie i zmierzają do zapoczątkowania wiary. Szerzej o tej kwestii zob. m.in. R. M u r a w s k i. *Ewangelizacyjny charakter katechezy*. „Ateneum Kapłańskie” 84:1992 z. 2 s. 184; t e n ż e. *Istotne funkcje katechezy*. „Horyzonty Wiary” 1996 nr 3 s. 6.

⁷ Nowa ewangelizacja skierowana jest to osób żyjących w środowiskach, które zetknęły się z tradycją chrześcijańską i kultuwują przynajmniej jej elementy. Jej celem jest doprowadzenie uczniów do nawrócenia, wywołanie w nich nowej gorliwości i apostołskiego zapału świadczenia o Chrystusie wobec świata. Obszerniejsze omówienie tego zagadnienia zob. m.in. G. P u c h a l s k i. *Perspektywy nowej ewangelizacji w nauczaniu Jana Pawła II*. „Studia Elbląskie” 3:2001 s. 231-243.

⁸ W katechetyce ostatnich lat pojawiała się koncepcja katechezy ewangelizacyjnej, w której zwraca się uwagę na akcenty ewangeliczne, zwłaszcza na „wychowanie chrześcijan w poczuciu ich tożsamości jako ochrzczonych, wierzących i członków Kościoła, otwartych i prowadzących dialog ze światem” (DOK 194). Szerzej na ten temat zob. m.in. S. D z i e k o Ń s k i. *Rodzina chrześcijańska w katechezie ewangelizacyjnej*. W: *Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole*. Red. S. Dziekoński. Warszawa 2002 s. 41-42; K. M i s i a s z e k.

miarę swych możliwości powinno wypełniać wszystkie funkcje katechezy, zwłaszcza w zakresie nauczania i wychowania, oraz być pogłębieniem intelektualnym i przygotowaniem do katechezy inicjacyjnej⁹ prowadzonej w parafii¹⁰ W tym sensie szkolne nauczanie religii służy katechezie integralnej i do niej prowadzi¹¹ Ma więc charakter konfesyjny¹² i katechetyczny¹³, choć nie jest pełną katechezą¹⁴

Tak w szkolnym nauczaniu religii, jak i w katechezie parafialnej podmiotem działającym jest Kościół. W szkolnym nauczaniu religii ów podmiot aktualizuje się przez fakt udzielenia katechetom misji kanonicznej, w katechezie – przez parafię¹⁵ Szkolne nauczanie religii podporządkowane jest Kościołowi w zakresie treści nauczania i wychowania, pomocy dydaktycznych oraz doboru nauczycieli religii. „To Kościół zatwierdza materiały dydaktyczne i kieruje katechetów do podjęcia pracy w szkole (misja kanoniczna), a także w ramach prac programowych określa, które cele i zadania szkoły winny być

Potrzeby i możliwości wprowadzenia elementów ewangelizacji do nauczania religii w szkole. W: *Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole*, s. 173-184; J. S z p e t. *Ewangelizacyjny wymiar szkolnych lekcji religii.* W: *Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole*, s. 185-204.

⁹ Realizacja tej funkcji w szkolnym nauczaniu religii jest możliwa, ale nie w pełni. Zdaniem J. Bagrowicza „zapoczątkowane na lekcjach rekacji szkolnej wtajemniczenie powinno być dopełnione przez religijne życie rodziny i wspólnoty parafialnej, bądź też [...] w grupie modlitewnej czy wspólnocie religijnej jako grupie nieformalnej. Gdybyśmy odmówili możliwości realizacji tej funkcji [wtajemniczenia] w szkolnych lekcjach religii, znaczyłoby, że szkoła nie może w ogóle pełnić funkcji inicjacyjnej” *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele.* Toruń 2000 s. 282.

¹⁰ PDK 82-83.

¹¹ J. S z p e t. *Dydaktyka katechezy.* Poznań 1999 s. 120-122.

¹² Obszerniejsze omówienie tego zagadnienia zob. R. C h a ł u p n i a k. *Konfesyjność nauczania religii. Zarys problematyki.* „Paedagogia Christiana” 2000 nr 2 s. 34-37.

¹³ Na ten fakt szczególną uwagę zwraca przewodniczący Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski bp Kazimierz Nycz. Zob. K. N y c z. *Kościół w szkole czy szkoła w Kościele?* „Pastores” 16:2002 nr 3 s. 16-25.

¹⁴ P. Tomasik słusznie zauważa – za R. Murawskim, że „nie można redukować katechezy do nauczania religii w szkole, ponieważ wówczas zatracą się całe bogactwo katechezy. [...]. Nauczaniu religii winna towarzyszyć katecheza parafialna, stanowiąca dopełnienie tego, co zostało zapoczątkowane w szkole, będąca wprowadzeniem we właściwe środowisko katechezy – wspólnotę wierzących” (P. Tomasik. *Ewangelizacja – katecheza – nauczanie religii w szkole. Wyjaśnienie podstawowych terminów.* W: *Ewangelizować czy katechizować.* Red. S. Dziekoński. Warszawa: Verbinum 2002 s. 46). Por. R. M u r a w s k i. *Katecheza w procesie wtajemniczenia chrześcijańskiego czasów apostoelskich.* W: *Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu.* Red. S. Dziekoński. Olecko s. 23-24.

¹⁵ PDK 82.

realizowane na lekcjach religii”¹⁶ Nauczanie religii w szkole ma wypełniać nie tylko zadania postawione przez Kościół, a koncentrujące się wokół wychowania chrześcijańskiego i przekazywania nauki wiary, celem doprowadzenia uczniów do umiłowania Boga i przyłgnięcia do Niego¹⁷, ale także wybrane cele wyznaczone przez szkołę¹⁸ Chodzi tu o wybór pośród celów i zadań szkoły, o kształtowanie swojego charakteru w odniesieniu do celów i kryteriów właściwych nowoczesnej strukturze oświaty¹⁹

W szkolnym nauczaniu religii podmiotem działającym jest, obok Kościoła, także szkoła, która przyjmuje do wiadomości obowiązujące programy nauczania religii i misję kanoniczną katechetów do pracy w określonej szkole²⁰ „Szkoła w jakiś sposób wbudowuje lekcje religii w swoją strukturę”²¹, dlatego nauczyciel religii zostaje włączony w zakres odpowiedzialności za realizację programu wychowawczego i dydaktycznego szkoły, a szkolne nauczanie religii podlega wymaganiom systematyczności i organizacji zajęć lekcyjnych oraz sprawowania nadzoru pedagogicznego, takim samym jak w przypadku innych nauczycieli i innych przedmiotów nauczania²².

Tak ujęte nauczanie religii umożliwia współdziałanie szkoły i Kościoła, wskazuje na zachodzące między nimi relacje podporządkowania i autonomii, a jednocześnie szanuje wzajemną autonomię obu tych podmiotów nauki religii²³ Nie sytuuje się ono wobec przedmiotów szkolnych jako coś dodatkowego, lecz jest elementem koniecznego dialogu interdyscyplinarnego²⁴, zmierzającym do skorelowania wysiłków szkoły i Kościoła w zakresie nauczania i wychowania z uwagi na dobro uczniów²⁵ Konsekwencją takiego założenia jest korelacja nauki religii z założeniami podstaw programowych opublikowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu w odniesieniu do pozostałych przedmiotów kształcenia ogólnego i ścieżek edukacyjnych

---

¹⁶ Tamże.

¹⁷ PDK 83. Por. II Polski Synod Plenarny. *Szkoła i uniwersytet w życiu Kościoła i narodu* nr 8. W: II Polski Synod Plenarny. Poznań 2001.

¹⁸ J. S z p e t. *Przyszłość lekcji religii w polskiej szkole*. Poznań 2002 s. 33.

¹⁹ J a n P a w e ł II. *Szkoła i religia. Przemówienie do księży rzymskich*. „L’Osservatore Romano” 3:1981 nr 4 s. 14.

²⁰ P. T o m a s i k. *Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły*. Warszawa 1998 s. 144-151.

²¹ T e n ż e. *Ewangelizacja – katecheza – nauczanie religii w szkole* s. 47.

²² PDK 82.

²³ Tamże.

²⁴ PDK 83.

²⁵ S z p e t. *Przyszłość lekcji religii w polskiej szkole* s. 33.

poprzez integralne ujęcie orędzia chrześcijańskiego w kontekście kulturowo-religijnym, ujmowanym w jego historycznych przejawach²⁶

Szczególną cechą szkolnego nauczania religii jest przenikanie na obszary kultury i wejście w relacje z innymi dziedzinami wiedzy, otwarcie na konfrontację z innymi systemami wartości, innymi religiami i światopoglądami oraz uobecnianie Ewangelii w systematycznym i krytycznym osobistym procesie przyswajania kultury²⁷

W szkolnym nauczaniu religii chodzi o stwarzanie przestrzeni, w której uczeń odkrywa bogactwo i znaczenie chrześcijaństwa dla kultury narodu i osobistego rozwoju²⁸, zwłaszcza o bezpośrednie spotkanie, systematyczne i krytyczne rozwijanie dialogu katechizowanych z dziedzictwem kulturowym, jakie rozwija szkoła, a także o integrowanie kultury i wiary uczniów, o wspomaganie ich w internalizacji wartości i postaw chrześcijańskich oraz przygotowanie do podejmowania odpowiedzialnych i właściwych wyborów²⁹. Jest to równoznaczne ze wspomaganie uczniów w nabywaniu umiejętności, które pozwolą im doskonalić się i dojrzewać w cyklu całego życia, właściwie odczytywać kulturę, jej treści i zadania oraz zaangażować się na rzecz ewangelizowania kultury i jej tworzenia w duchu chrześcijańskim³⁰

Charakterystyczną cechą szkolnego nauczania religii jest zróżnicowanie w zakresie jego adresatów. Nie chodzi tu jedynie o wiek uczestników zajęć katechetycznych, ale o poziom ich rozwoju religijnego. W szkolnym nauczaniu religii w danej grupie katechizowanych uczniów uczestniczą nie tylko osoby wierzące, ale także poszukujące wartości religijnych, doświadczające kryzysów wiary, obojętne religijne i niewierzące. Dla niektórych z nich lekcje religii są jedynym miejscem spotkania z Ewangelią i ze świadkami wiary

---

²⁶ Rozporządzenie ministra edukacji narodowej i sportu z dnia 26 lutego 2002 r w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 2. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów. DzURP 2002 Nr 51 poz. 458; Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 4. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów profilowanych. DzURP 2002 Nr 51 poz. 458.

²⁷ DOK 73.

²⁸ A. O f f m a n s k i. *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej. Polska katecheza młodzieżowa w latach 1945-2000*. Szczecin 2000 s. 207.

²⁹ Tamże.

³⁰ J. S z p e t. *Założenia nowego programu kształcenia religijnego*. W: *Katecheza wobec zadań nowej szkoły. Materiały z sympozjum zorganizowanego w dniach 22 maja i 18 września 1999 r.* Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań 1999 s. 69.

oraz wprowadzenia w chrześcijański wymiar kultury. Dlatego tak istotne jest analizowanie w szkolnym nauczaniu religii – wraz z uczniami – problemów egzystencjalnych w świetle słowa Bożego i zapoznawanie uczniów z całą tradycją narodu, społeczeństwa, państwa, przybliżanie wiedzy na temat kultury polskiej, przepojonej wartościami chrześcijańskimi, i wprowadzanie ich w dziedzictwo kulturowe narodu oraz motywowanie do zaangażowania w jego kontynuowanie³¹ W ten sposób można pomóc uczniom wierzącym zdecydować się na świadome i dojrzałe wybory, chroniąc przed niebezpieczeństwem obojętności na treści religijne i przed izolacją wobec rówieśników inaczej wierzących czy uznających inny system wartości³² Uczniom, którzy poszukują wartości religijnych, doświadczają kryzysów wiary lub są obojętni religijnie, szkolne lekcje religii powinny pomóc w głębszej refleksji i poznaniu odpowiedzi na stawiane przez nich pytania. Uczniom zaś niewierzącym szkolne nauczanie religii daje możliwość interpretacji i wyjaśnienia osobistej postawy i jej konfrontację z innymi postawami³³ Z tego szczególnego zróżnicowania uczestników szkolnego nauczania w zakresie rozwoju religijnego wynika wymóg ewangelizacyjnej posługi Kościoła na terenie szkoły, uwzględniającej potrzebę otwarcia na człowieka, jego problemy, wrażliwość na dobra kulturowe i dążenie do dialogu.

II. FENOMEN „MAŁYCH OJCZYŹN”

Zjawiskiem charakterystycznym dla współczesnych czasów jest odradzanie się lokalizmów i regionalizmów. Mają one charakter inicjatyw oddolnych i cechują się dynamizmem. Zauważa się je nie tylko w nowej interpretacji znaczenia pojęcia „mała ojczyzna”, ale głównie w nowej interpretacji potrzeby związku z „małą ojczyzną”, w uświadomieniu sobie własnej odrębności regionalnej i własnych korzeni. Człowiek, pomimo dążeń do stawiania się obywatelem Europy i świata oraz tworzenia zrębów cywilizacji globalnej,

---

³¹ J a n P a w e ł II. *Nauczanie religii w szkołach jest pierwszorzędnym wkładem w budowanie Europy. Przemówienie w katedrze wrocławskiej podczas spotkania z katechetami, nauczycielami i uczniami.* W: J a n P a w e ł II. *Bogu dziękujcie, Duchu nie gaście! IV pielgrzymka Jana Pawła II do wolnej Polski 1 VI–9 VI 1991.* Kraków 1991 s. 132-133.

³² O f f m a ń s k i. *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej* s. 168.

³³ DOK 75. Zob. na ten temat m.in.: B a g r o w i c z. *Edukacja religijna współczesnej młodzieży* s. 283; O f f m a ń s k i. *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej* s. 207-208; C. R o g o w s k i. *Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II.* Lublin 1997 s. 169.

wciąż potrzebuje niepowtarzalnego miejsca na ziemi, kształtującego jego osobowość, do którego chętnie powraca. Pragnie wyjść z anonimowego tłumu w nowe, małe społeczności lokalne, oparte – jak dawniej – na bezpośredniej więzi, na wzajemnej znajomości, na poszanowaniu własnych poglądów, a nade wszystko na poczuciu wspólnoty i bezpieczeństwa³⁴ Rodzinna wieś, miasteczko czy miasto, istniejące „tu i „teraz”, są człowiekowi – pomimo męczącej go często małej anonimowości i poczucia, że każde działanie jest obserwowane, a następnie poddawane wnikliwej analizie i ocenie społeczności – bliższe niż nieskonkretyzowany i obcy w istocie kontynent i świat³⁵

Fenomen „małych ojczyzn” wiąże się z dążeniem człowieka do tego, aby „zbliżyć to, jego własne i małe – ku temu, co wielkie, nie pozwalając temu, co małe, bezkształtnie się rozpuścić”³⁶ Wyraża się on w szukaniu przez człowieka psychofizycznej przestrzeni, związanej z tym, co bliskie, np. z domem, sąsiedztwem, krajobrazem, miejscową kulturą i tradycją, w identyfikowaniu się z tą przestrzenią i z charakterystycznymi dla niej wartościami oraz w uczestnictwie w społeczno-kulturowym życiu regionu³⁷ Chodzi tu przede wszystkim o właściwie rozumiany patriotyzm lokalny, w którym centralne miejsce zajmuje umiłowanie „małej ojczyzny”, dostrzeganie i poszanowanie odrębności, niepowtarzalności środowiska lokalnego ze świadomym odrzucaniem ksenofobii, nacjonalizmu i nietolerancji. Więż z „małą ojczyzną” chroni człowieka przed zagubieniem, uczy żyć w Ojczyźnie i świecie. Świadomość wartości tkwiących w kulturze regionalnej i ich znaczenia dla dziedzictwa narodowego wyzwala społecznikowską inicjatywę, zaangażowanie skupionych w nim osób i przyczynia się do kształtowania społeczeństwa obywatelskiego, upodmiotowionego, zdolnego kreować nowe oblicze regionów i kraju³⁸ Człowiek, który zna własną „małą ojczyznę”, przejawia troskę o zachowanie wartości jej przeszłości i tradycji, dopełnia wartości dzisiejsze i przekazuje je kolejnym pokoleniom. Jest on zdolny do podej-

---

³⁴ D. S i m o n i d e s. *Mała i wielka ojczyzna we współczesnej tradycji kulturowej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego” Folklorystyka 1996 nr 2 s. 137.

³⁵ K. K o w a l. *Edukacja a rozwój lokalny i regionalny*. „Edukacja” 2001 nr 1 s. 110.

³⁶ A. J. O m e l a n i u k. *Przez kreowanie „małej ojczyzny” budujemy polską przyszłość*. W: *Jak kreować tożsamość lokalną. Materiały pomocnicze dla nauczycieli szkół wrocławskich i dolnośląskich*. Wrocław 1998 s. 30.

³⁷ W. T h e i s s. *Edukacja środowiskowa. Zarys problematyki*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 36:1996 nr 10 s. 5.

³⁸ O m e l a n i u k. *Przez kreowanie „małej ojczyzny” budujemy polską przyszłość* s. 30-31.

mowania działań ukierunkowanych na poznanie wartości narodowych i regionalnych, by utrwalać i umacniać polską tożsamość³⁹

Istotną rolę w krzewieniu powyższych idei pełnią programy „małych ojczyzn”, których celem jest sprowokowanie nowego sposobu myślenia oraz wspieranie i zespalanie ruchu intelektualnego, twórczego i pracy organicznej na rzecz ożywienia „małych ojczyzn” Autorzy programów są przekonani, że rozwój kultury powinien wyprzedzać przemiany gospodarcze regionów i towarzyszyć im⁴⁰ Zdaniem zwolenników idei „małych ojczyzn” w przeciwnej sytuacji same tylko procesy przemian i rozwoju ekonomicznego grożą rozbiem i utratą tożsamości kulturowych, zanikiem tradycyjnych więzi, nasileniem konfliktów między grupami społecznymi, narodowościowymi i wyznaniowymi. Nieświadomość celów i brak motywacji obywateli „małych ojczyzn” do współtworzenia swojego środowiska według wzorów przejętych z własnych lokalnych tradycji, a zarazem zharmonizowanych z tym, co najbardziej wartościowe w kulturze współczesnej, może przyczyniać się do przerwania ciągłości rozwoju kulturowego, ze skutkami daleko wykraczającymi poza sferę kultury. Znajomość własnej kultury lokalnej oraz udział w jej współtworzeniu i utożsamianie się ze społecznością lokalną, chroni człowieka przed uzależnieniem się od kultury masowej, dla której charakterystyczny jest pośpiech i sukces⁴¹ Wymaga jednak celowych, systematycznych i zintegrowanych działań edukacyjnych, ukierunkowanych na wspomaganie człowieka, zwłaszcza młodego, w nawiązywaniu więzi z „małą ojczyzną” Dlatego zwolennicy idei „małych ojczyzn” podejmują działania na rzecz edukacji regionalnej, w której szczególne miejsce zajmuje wspomaganie młodzieży w umiłowaniu „małej ojczyzny”

---

³⁹ R. Z i e m i c h ó d K o r n a c k a. *Stan i potrzeby edukacji regionalnej*. „Życie Szkoły” 57:2002 nr 8 s. 12-14.

⁴⁰ J. B a r a n. *Ich małe kochane ojczyzny*. „Sycyna” 3:1996 nr 21 s. 5.

⁴¹ M. B i e ń k o w s k a. *Przestrzeń w małej ojczyźnie na przykładzie działań podejmowanych przez społeczności lokalne w trakcie realizacji programu „Małe ojczyzny – tradycja dla przyszłości”* „Pogranicze” 7:1998 s. 40-46.

III. MIEJSCE IDEI „MAŁYCH OJCZYŹN” W SZKOLNYM NAUCZANIU RELIGII

Szkolne nauczanie religii, w którym zakłada się inkulturację wiary oraz dialog z innymi dziedzinami wiedzy i włączenie w realizację zadań wychowawczych szkoły m.in. poprzez skorelowanie treści nauki religii i ścieżek edukacyjnych⁴², jest szansą ewangelizacyjną i duszpasterską. Stanowi wartościowe *genius loci* dla przekazywania Ewangelii w kontekście kultury regionalnej i narodowej, integralnie związanej z chrześcijaństwem i Kościołem katolickim⁴³. Nie sposób tu pominąć idei „małych ojczyzn”, zwłaszcza tych jej aspektów, które wskazują na znaczenie więzi człowieka z najbliższą okolicą – z całym jej dziedzictwem religijnym i kulturowym. Pojawia się ona w edukacji katechetycznej dzieci i młodzieży. Twórcy *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*⁴⁴ i *Programu nauczania religii*⁴⁵ zakładają korelację nauki religii i edukacji regionalnej oraz związanego z nią programu „małych ojczyzn”. Ukazują wprost zakresy tej kategorii korelacji. Uwidacznia się to zwłaszcza w celach i treściach korelacji nauki religii i edukacji regionalnej.

Autorzy *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* w programie adresowanym do uczniów klas 4-6 szkoły podstawowej wśród treści z zakresu edukacji regionalnej – dziedzictwa kulturowego w regionie – wymieniają zagadnienia priorytetowe dla idei „małych ojczyzn”. Są to treści związane z najbliższym otoczeniem domu rodzinnego, sąsiedztwa i szkoły oraz elementy historii regionu i ich związki z historią i tradycją własnej rodziny⁴⁶.

W gimnazjum autorzy *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* zakładają – jako jeden z priorytetowych celów korelacji nauki religii i edukacji regionalnej – doprowadzenie młodzieży do nawiązania kontaktu ze światem lokalnym i regionalnym w celu wytworzenia bliskich więzi i zrozumienia różnorodnych przynależności człowieka. Wskazują także na „rozwijanie wiedzy o historii regionu w powiązaniu z tradycjami własnej

---

⁴² PDK 83.

⁴³ Tamże 69.

⁴⁴ Konferencja Episkopatu Polski. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 (dalej skrót: PPK).

⁴⁵ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii*. Kraków 2001 (dalej skrót: PNR).

⁴⁶ PPK s. 47.

rodziny”⁴⁷ Treści z zakresu edukacji regionalnej, jakie zostały zaproponowane do korelacji w gimnazjum, dotyczą głównie wymiaru duchowego „małych ojczyzn” W konsekwencji katechizowani mają osiąść zdolność odnajdywania wartości, jaką stanowi wspólnota lokalna i jej kultura w życiu człowieka; podejmowania działania na rzecz ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz udziału w lokalnych inicjatywach kulturalnych⁴⁸ Takie ujęcie jest logiczne i zintegrowane z zasadniczym celem edukacji katechetycznej w gimnazjum, która zmierza do „wychowania katolika świadomego i odpowiedzialnego za swoją wiarę, kochającego Boga, Kościół i własną Ojczyznę”⁴⁹

Obowiązująca *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce dla szkół ponadgimnazjalnych* podejmuje również zagadnienie korelacji z edukacją regionalną i z integralnie z nią związaną ideą „małych ojczyzn” Podkreśla cele i zadania edukacyjne, które odnoszą się bezpośrednio do wspomagania młodzieży nie tylko w poznawaniu własnej „małej ojczyzny”, ale i do pogłębiania więzi z tym środowiskiem. Realizacja tych założeń domaga się stworzenia uczniom w szkolnym nauczaniu religii sytuacji ułatwiających dostrzeganie znaczenia wartości własnego regionu w życiu osobistym i wprowadzenia do aktywnego, a zarazem odpowiedzialnego uczestnictwa we wspólnotcie regionalnej. Dlatego wśród treści do korelacji proponuje się zagadnienia traktujące o dziejach regionu na tle historii Polski i Europy oraz o jego dziedzictwie kulturowym i specyfice społeczno-kulturowej w relacji z innymi regionami Polski i Europy. W konsekwencji tak zakładanych zagadnień katechizowana młodzież ma zdobyć wieloaspektową wiedzę o regionie, w tym o jego dziedzictwie kulturowym, na tle Polski i Europy oraz osiąść zdolność dostrzegania znaczenia wartości regionu w życiu osobistym, wspólnotowym i społecznym oraz podjąć działania na rzecz pomnażania regionalnego i narodowego dziedzictwa kulturowego⁵⁰

Wyżej opisane cele, zadania i treści korelacji nauki religii z ideą „małych ojczyzn” znajdują ukonkretnienie w ogólnopolskim programie nauczania religii w klasach 4-6 szkoły podstawowej, w gimnazjum i w liceum profilowanym. W programie *Wezwani przez Boga* proponuje się wskazywanie uczniom klasy 4. na miejsca i symbole znajdujące się w najbliższym otoczeniu,

---

⁴⁷ PPK s. 66.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ PPK s. 55.

⁵⁰ PPK s. 92.

a przypominające o chrześcijańskich korzeniach⁵¹ W klasie 5 dostrzega się także potrzebę podejmowania zagadnień traktujących o historii regionu i ważnych postaciach związanych z dziejami najbliższego otoczenia⁵² Wskazuje się przy tym na potrzebę uświadamiania katechizowanym dzieciom odpowiedzialności za „małą ojczyznę”⁵³ W klasie 6 w dziale podręcznika zatytułowanym *Duch Święty daje nam nowe życie* proponuje się zaznajamianie uczniów z lokalnymi i regionalnymi tradycjami i zwyczajami⁵⁴ i konsekwentnie w dziale *Jesteśmy włączeni w dziedzictwo* wymienia się elementy konstytuujące dziedzictwo kulturowe „małej ojczyzny”, ujmowane nie tylko w wymiarze materialnym, ale i duchowym. Stąd przywołane zostają zagadnienia z zakresu historii regionu i ich związki z historią i tradycją własnej rodziny, sylwetki osób zasłużonych dla „małej ojczyzny”, najbliższe otoczenie domu rodzinnego, sąsiedztwa, szkoły, lokalne i regionalne tradycje, święta, obyczaje i zwyczaje, odpowiedzialność za najbliższe otoczenie⁵⁵ Ten ostatni zakres korelacji nauki religii i idei „małych ojczyzn” zostaje pogłębiony w dziale *Chrześcijanin wobec konfliktów*⁵⁶

Obowiązujący ogólnopolski program nauczania religii w gimnazjum, zatytułowany *Wierzyć Chrystusowi*⁵⁷, podejmuje również zagadnienia z zakresu idei „małych ojczyzn” Autorzy programu ujmują realizację tej idei w ramach korelacji nauki religii i edukacji regionalnej⁵⁸, pomijając tę problematykę w klasie 1. Proponowane do omawiania zagadnienia katechetyczne pozwalają jednak nauczycielowi religii na korelację z ideą „małych ojczyzn”, np. w dziale traktującym o osobistej odpowiedzi człowieka na Słowo Boże. Odpowiedź ta dokonuje się „tu i teraz”, w konkretnym, niepowtarzalnym miejscu na ziemi, kształtującym osobowość katechizowanej młodzieży, zwłaszcza w rodzinie⁵⁹ Jakość tej odpowiedzi warunkowana jest w znacznym stopniu procesami społeczno-religijnymi zachodzącymi w „małej ojczyźnie” Świat, w którym młodzież żyje na co dzień, rodzina, najbliższy krajobraz, wszystkie

---

⁵¹ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii dla klasy 4-6. „Wezwani przez Boga”* AZ-2-01/1. W: PNR s. 46.

⁵² PNR s. 59.

⁵³ PNR s. 60.

⁵⁴ PNR s. 65.

⁵⁵ PNR s. 67.

⁵⁶ PNR s. 68.

⁵⁷ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii dla gimnazjum. „Wierzyć Chrystusowi”* AZ-3-01/1. W: PNR s. 75-106.

⁵⁸ PNR s. 94, 98, 101.

⁵⁹ PNR, s. 83.

budowie sakralne, ludzie i stworzona przez nich kultura – wpływają na jakość rozwoju osobowego, także na dynamikę wiary. Istnieje zatem konieczność skonkretyzowania treści zamieszczonych w programie nauczania religii adresowanym do uczniów klasy 1. Potrzeba tu odpowiednich kompetencji katechetów, ich inicjatywy w zakresie konkretyzacji korelacji nauki religii i idei „małych ojczyzn”

W klasie 2 gimnazjum, w programie zatytułowanym *Jezus Chrystus zbawia*, odniesienie do „małej ojczyzny” występuje jedynie w dziale taktującym o celebracji tajemnic zbawienia w roku liturgicznym. Autorzy programu proponują korelację nauki religii z elementami kultury regionalnej, z regionalnymi tradycjami adwentowymi, bożonarodzeniowymi, pasyjnymi i wielkanocnymi. Wskazują także na tematykę sanktuariów i kościołów⁶⁰ Są to istotne elementy, pozwalające przypisać „małą ojczyznę” konkretnym miejscom.

Również w klasie 3 gimnazjum znajduje się odniesienie do idei „małych ojczyzn” poprzez wskazanie na konieczność podejmowania w szkolnym nauczaniu religii zagadnień traktujących o cechach charakterystycznych społeczności regionalnej, o jej pochodzeniu oraz o elementach kultury regionalnej, regionalnych tradycjach i głównych zabytkach architektury⁶¹ W dziale *Duch Święty uzdalnia do apostołstwa* autorzy programu nauczania religii w gimnazjum proponują omawianie elementów dziejów kultury regionalnej, tradycji, obyczajów i zwyczajów regionalnych. Wskazują także na muzykę⁶² Program nauczania religii w gimnazjum zmierza więc do tego, aby wspomagać katechizowaną młodzież w poznawaniu „małej ojczyzny”, odkrywaniu jej wartości i związków z chrześcijaństwem oraz w motywowaniu do podejmowania odpowiedzialności za jakość procesów społeczno-kulturowo-religijnych zachodzących w „małej ojczyźnie”

Ważnym etapem w katechizacji młodzieży jest edukacja w liceum. Obowiązujący ogólnopolski program nauczania religii, zatytułowany *Świadek Chrystusa*, podejmuje zagadnienia związane z ideą „małych ojczyzn”⁶³ Zakres problematyki związanej z ideą małych ojczyzn w klasie 1 liceum

---

⁶⁰ PNR s. 94.

⁶¹ PNR s. 98.

⁶² PNR s. 101.

⁶³ Nawiązanie do idei małych ojczyzn ma miejsce nie tylko w ramach ścieżki „edukacja regionalna dziedzictwo kulturowe w regionie”, ale i ścieżki edukacyjnej określanej jako „uczestnictwo w kulturze” Zob. Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. *Program nauczania religii dla liceum profilowanego. „Świadek Chrystusa”* AZ-4-01/1. W: PNR s. 107-140.

profilowanego obejmuje dziedzictwo kulturowe „małej ojczyzny”, ujmowane w wymiarze materialnym i duchowym. Konstytuowany jest on głównie przez następujące zagadnienia: wartości kultury regionalnej; sanktuaria maryjne; Kościół lokalny: moja diecezja, moja parafia i zwyczaje Kościoła diecezjalnego związane z rokiem liturgicznym⁶⁴ W klasie 1 podjęta zostaje tematyka istotnych wyznaczników „małej ojczyzny”, wartości kultury regionalnej i przeszłości regionu, jego dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza sanktuariów maryjnych w regionie, macierzystej parafii i diecezji oraz relacji zachodzących między Kościołem lokalnym a kulturą regionalną. Pierwsze z tych zagadnień zostało wyodrębnione w ramach korelacji z językiem polskim. Ma ono pomóc młodzieży w rozumieniu „małej ojczyzny” oraz jej związków z Ojczyzną, narodem i społeczeństwem. Kolejne zagadnienie, określane jako ukazywanie wartości kultury regionalnej, zmierza do uświadomienia młodzieży problemu zakorzenienia człowieka, zwłaszcza młodego, w społecznościach i wspólnotach (rodzinnej, szkolnej, parafialnej, regionalnej, narodowej). Natomiast treści konstytuujące przeszłość regionu zostają przedstawione w perspektywie współczesności regionu i Kościoła lokalnego. Stanowią one podstawę do rozumienia aktualnych procesów społeczno-kulturowych zachodzących w „małej ojczyźnie”, w tym w parafii i diecezji⁶⁵

W klasie 2 (*Świadek Chrystusa w Kościele*) podjęta zostaje najpierw tematyka religijnych zwyczajów związanych z siewem, żniwami i uświęceniem pracy ludzkiej, a następnie motywy maryjne i chrystocentryczne w kulturze regionalnej, rok kościelny w zwyczajach regionalnych i rodzinnych oraz zagadnienia wskazujące na chrześcijańskie dziedzictwo kultury regionalnej⁶⁶ Z tego wynika, że autorzy programu nauki religii w klasie 2 liceum profilowanego proponują do korelacji zagadnienia, które składają się na dziedzictwo kulturowe „małej ojczyzny” rozumiane przede wszystkim jako żywa tradycja.

Również problematyka katechez w klasie 3 liceum profilowanego, mająca na celu przygotowanie uczniów do wyboru drogi powołania życiowego i założenia rodziny chrześcijańskiej, nawiązuje do idei „małych ojczyzn” Autorzy programu akcentują zagadnienia związane z obecnością zgromadzeń zakonnych w regionie i z diecezjalnym seminarium duchownym. Wskazują także na zwyczaje ślubne charakterystyczne dla danej wspólnoty regionalnej.

---

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ PNR s. 110-113.

⁶⁶ Tamże.

Podjmując zagadnienia związane z przygotowaniem młodzieży do macierzyństwa i ojcostwa, przywołują problem dziecka w kulturze regionalnej. W dziele *Bądźcie poddani sobie, kierując się nawzajem bojaźnią Chrystusa*, zmierzającym do pogłębienia u młodzieży motywacji do pracy nad sobą w kontekście podjęcia zadań małżeńskich i przewycięzania konfliktu pokoleń w rodzinie, wskazują na zagadnienie obecności człowieka starego w kulturze regionalnej. Zwieńczeniem całości problematyki z zakresu idei „małych ojczyzn” są zwyczaje regionalne i rodzinne związane ze świętami kościelnymi⁶⁷ Takie ukierunkowanie treści wyposaża uczniów w wieloaspektową wiedzę o własnej „małej ojczyźnie” w powiązaniu z rzeczywistością eklezyjalną, narodową, państwową i międzynarodową. Obliguje też nauczycieli religii do przybliżania katechizowanej młodzieży pewnego zakresu wiadomości z dziejów „małej ojczyzny” i wspomagania w kształtowaniu poczucia odpowiedzialności za rozwój najbliższego środowiska.

Realizacja w poszczególnych etapach edukacji religijnej dzieci i młodzieży wyżej wymienionych treści związanych z ideą „małych ojczyzn” może być obecna w dwóch płaszczyznach. Jedna z nich to nauczanie o „małej ojczyźnie”, np. o sposobach funkcjonowania parafii w środowisku lokalnym, o miejscowych tradycjach regionalnych związanych z rokiem liturgicznym. Druga to nauczanie o problemach ogólnoludzkich, religijnych i eklezyjalnych z perspektywy regionalnej. Na przykład zagadnienia związane z kultem maryjnym charakterystycznym dla pobożności Polaków można omawiać w kontekście jego wpływu na życie Kościoła lokalnego, funkcjonowanie parafii czy rodziny. Również zróżnicowanie regionalne czy etniczne wielu rodzin zamieszkujących obszar danej diecezji i parafii, warunkujące jakość procesów religijnych w „małej ojczyźnie”, stanowi punkt wyjścia dla integralnego przedstawiania Orędzia chrześcijańskiego w kontekście społeczno-kulturowym. Wówczas głoszone Orędzie ewangeliczne pomaga uczniom dostrzec syntezę wiary i kultury, zwłaszcza postrzegać osobę ludzką powołaną przez Boga do wypełniania zadań chrześcijańskich w konkretnym miejscu, czasie, kulturze, społeczności oraz wspomaga nabywanie umiejętności odczytywania związków łączących tradycję chrześcijańską z tradycjami „małej ojczyzny”, a także umożliwia dostrzeżenie wpływów wiary na kulturę regionu i życie poszczególnych osób.

---

⁶⁷ Tamże.

IV IMPLIKACJE DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZE DLA PRAKTYKI KATECHETYCZNEJ

Z powyższych analiz wynika, że idea „małych ojczyzn”, integralnie powiązana z edukacją regionalną, nie może być pomijana czy lekceważona w procesie integralnej formacji katechizowanych uczniów. Dlatego szkolne nauczanie religii powinno poczuwać się do obowiązku poszanowania wartości kulturowych i podejmować działania zmierzające do wprowadzenia młodego pokolenia w dziedzictwo kulturowe „małej ojczyzny”

Nawiązywanie do idei „małych ojczyzn” i integrowanie jej istotnych celów wychowawczych z celami katechetycznymi sprzyja kształtowaniu u katechizowanych uczniów patriotyzmu lokalnego, jak również stymuluje do podejmowania działań na rzecz innych osób zamieszkujących „małą ojczyznę” oraz na rzecz kontynuacji i zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego, jak również integruje wokół wartości społecznie ważnych. To właśnie więzi katechizowanej młodzieży z „małą ojczyzną” stanowią istotny element wspomagający adaptację młodego pokolenia do zmieniających się warunków społeczno-kulturowych.

W perspektywie katechetycznej wszystkie elementy konstytuujące ideę „małych ojczyzn” winny być ukazywane nie jako dzieło przypadku czy określonych procesów historycznych, ale jako dar otrzymany od Boga – jako niezbywalne dziedzictwo. Implikuje to konieczność spojrzenia na „małą ojczyznę” w świetle Pisma świętego. Spojrzenie biblijne jest dla ludzi wierzących spojrzeniem najgłębszym, związanym z Objawieniem Bożym. Wskazuje ono na powołanie człowieka do odpowiedzialności najpierw za najbliższe środowisko, w którym Bóg postawił człowieka – za rodzinę, przyjaciół, sąsiadów, okolicę. Z wiary katechizowani mogą czerpać inspiracje do zmiany środowiska lokalnego poprzez zmianę samych siebie⁶⁸

Spojrzenie na tradycję rodzimą i dziedzictwo „małej ojczyzny” w świetle Biblii w sposób niezmienny wzbogaca perspektywę historyczno-kulturową o jej wymiar wertykalny, ale w niczym nie odbiera autonomii szkolnego nauczania religii i programu „małych ojczyzn”. W konsekwencji znajomość szczególnych związków między „małymi ojczyznami” i religią chrześcijańską jest istotna dla harmonijnego i zintegrowanego rozwoju osobowości dzieci i młodzieży. Daje możliwość zrozumienia i umiłowania tego, co stanowi

---

⁶⁸ H. M u s z y ń s k i. *Tradycje rodzinne i „mała ojczyzna” w świetle Pisma Świętego. „Pomerania” 1994 nr 12 s. 10-11.*

jeden z istotnych elementów egzystencji człowieka – udziału w dobrach kulturowych społeczności lokalnej.

Szkolne nauczanie religii, podejmując dialog z ideą „małych ojczyzn” może przyczyniać się do integrowania w umyśle uczniów wiedzy o najbliższej okolicy i jej dziedzictwie kulturowym. Ma to miejsce w sytuacji wzajemnego uzupełniania i potwierdzania tego, co katechizowani wiedzą o „małej ojczyźnie”

Niekiedy pewne zagadnienia z zakresu programu „małych ojczyzn” nie są podejmowane w ramach innych przedmiotów nauczania szkolnego, chociaż zostały wpisane w podstawy programowe edukacji regionalnej. Sytuacja ta implikuje potrzebę uzupełniania w toku katechezy, na użytek danego tematu jednostki lekcyjnej, wiedzy uczniów. Korelowanie nauki religii i programu „małych ojczyzn” wymaga także podejmowania polemiki z treściami z zakresu programu „małych ojczyzn”, jakie uczniowie poznają w nauczaniu przedmiotów świeckich. Najczęściej polemika dokonuje się na poziomie programu realizowanego przez konkretnego nauczyciela.

W założeniach programowych „małych ojczyzn” nie występują bowiem błędy czy przekłamania. Przeciwnie, można tam dostrzec wyraźne odwołanie się do wartości uniwersalnych i chrześcijańskich.

Nawiązywanie do idei „małych ojczyzn” w szkolnym nauczaniu religii wskazuje na wartości tkwiące w bezpośrednim, przyrodniczym i kulturowym otoczeniu uczniów. Wprowadza także w podstawowe wzory zachowań i interakcji z innymi osobami. Uczy uczestnictwa w działaniach społecznych i pomaga w nabywaniu wzorów reagowania na określone sytuacje. W toku korelacji Orędzia ewangelicznego z zagadnieniami z zakresu programu „małych ojczyzn” katechizowani zapoznają się z najważniejszymi treściami kultury symbolicznej, warunkującymi w przyszłości sposób widzenia świata, siebie i innych oraz uczą odbierać rzeczywistość „małej ojczyzny” przez pryzmat znaczeń nadawanych przez osoby z nią związane.

Szkolne nauczanie religii, przekazując charakterystyczny dla danej społeczności lokalnej kod kulturowy, a więc język, zwyczaje regionalne związane z rokiem liturgicznym, dobra materialne, wzory zachowania, normy, wartości, przekonania, wiedzę na temat „małej ojczyzny”, postawy wobec życia i ludzi, przyczynia się do wspomagania katechizowanych w nawiązywaniu więzi z „małą ojczyzną” Dostrzeżenie przez dzieci i młodzież owych elementów kodu kulturowego wzbudza zainteresowanie nimi, a następnie dumę z przynależności do danej wspólnoty lokalnej. Dzieje się tak wtedy, gdy uczniowie

świadomie dążą do poznania „małej ojczyzny” i tkwiących w niej wartości, regulujących także życie w innych społecznościach.

Również różnego typu inicjatywy związane z promowaniem Kościoła lokalnego, jego dziedzictwa kulturowego i odnajdywaniem w nim swojego miejsca mają szansę zaistnienia poprzez przybliżanie ich w szkolnym nauczaniu religii. Prezentacja charakterystycznego dla „małej ojczyzny” dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza jego wymiaru duchowego, stanowi bodziec mobilizujący katechizowanych do spojrzenia na „małą ojczyznę” przez pryzmat tego, co w niej zachwyca, wzbudza podziw, uznanie i pozytywne uczucia. W konsekwencji podejmowanie zagadnień z zakresu idei „małych ojczyzn” wspomaga uczniów, aby myśląc o Polsce i Kościele potrafili przywołać dobrze znany krajobraz, miejsce urodzenia i włączenia do wspólnoty eklezjalnej, własny dom, miasto, wieś parafię, szkołę. Uczy także żyć w Ojczyźnie, świecie i Kościele.

BIBLIOGRAFIA

- B a g r o w i c z J.: Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele. Toruń: Wydawnictwo UMK 2000.
- B a r a n J.: Ich małe kochane ojczyzny. „Sycyna” 3:1996 nr 21 s. 5.
- B i e ń k o w s k a M.: Przestrzeń w małej ojczyźnie na przykładzie działań podejmowanych przez społeczności lokalne w trakcie realizacji programu „Małe ojczyzny – tradycja dla przyszłości” „Pogranicze” 7:1998 s. 39-50.
- C h a ł u p n i a k R.: Konfesyjność nauczania religii. Zarys problematyki. „Paedagogia Christiana” 2000 nr 2 s. 31-51.
- II Polski Synod Plenarny. „Szkoła i uniwersytet w życiu Kościoła i narodu” W: II Polski Synod Plenarny. Poznań: Pallotinum 2001 s. 49-63.
- D z i e k o ń s k i S.: Rodzina chrześcijańska w katechezie ewangelizacyjnej. W: Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole. Red. S. Dziekoński. Warszawa: Verbinum 2002 s. 33-66.
- J a n P a w e ł II: Nauczanie religii w szkołach jest pierwszorzędnym wkładem w budowanie Europy. Przemówienie w katedrze wrocławskiej podczas spotkania z katechetami, nauczycielami i uczniami. W: J a n P a w e ł II. Bogu dziękujcie, Duchu nie gaście! IV pielgrzymka Jana Pawła II do wolnej Polski 1 VI-9 VI 1991. Kraków: Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego 1991 s. 132-136.
- Szkoła i religia. Przemówienie do księży rzymskich. „L' Osservatore Romano” 3:1981 nr 4 s. 14.

- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski: Program nauczania religii. Kraków: WAM 2001.
- Program nauczania religii dla klasy 4-6. „Wezwani przez Boga” AZ-2-01/1. W: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Program nauczania religii. Kraków: WAM 2001 s. 41-74.
- „Wierzyć Chrystusowi”. Program nauczania religii dla gimnazjum. AZ-3-01/1. W: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Program nauczania religii. Kraków: WAM 2001 s. 75-106.
- Program nauczania religii dla liceum profilowanego. AZ-4-01/1. W: Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski. Program nauczania religii. Kraków: WAM 2001 s. 107-140.
- Konferencja Episkopatu Polski: Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce. Kraków: WAM 2001.
- Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce. Kraków: WAM 2001.
- Kongregacja do Spraw Duchowieństwa: Dyrektorium ogólne o katechizacji. Poznań: Pallotinum 1998.
- K o w a l K.: Edukacja a rozwój lokalny i regionalny. „Edukacja” 2001 nr 1 s. 110-113.
- M i s i a s z e k K.: Potrzeby i możliwości wprowadzenia elementów ewangelizacji do nauczania religii w szkole. W: Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole. Red. S. Dziekoński. Warszawa: Verbinum 2002 s. 173-184.
- M u r a w s k i R.: Dyrektorium katechetyczne dla Polski. W: Wychowanie religijne u progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa. Red. R. Chałupniak, J. Kistorz. Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego 2001 s. 198-208.
- Dyrektorium Katechetyczne Kościoła Katolickiego w Polsce. W: Katecheza wobec wyzwań współczesności. Red. R. Czekalski. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy 2001 s. 67-77.
- Ewangelizacyjny charakter katechezy. „Ateneum Kapłańskie” 84: 1992 z. 2 s. 181-193.
- Istotne funkcje katechezy. „Horyzonty Wiary” 1996 nr 3 s. 3-7.
- Katecheza w perspektywie trzeciego tysiąclecia (rozmowa E. Sakowicz). „Homo Dei” 70:2000 nr 1 s. 155-168.
- Katecheza w procesie wtajemniczenia chrześcijańskiego czasów apostoelskich. W: Komunikacja wiary w trzecim tysiącleciu. Red. S. Dziekoński. Olecko: Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej 2000 s. 11-24.
- M u s z y ń s k i H.: Tradycje rodzinne i „mała ojczyzna” w świetle Pisma Świętego. „Pomerania” 1994 nr 12 s. 10-13.
- N y c z K.: Kościół w szkole czy szkoła w Kościele? „Pastores” 16:2002 nr 3 s. 16-25.
- O f f m a ń s k i A.: W kierunku katechezy ewangelizacyjnej. Polska katecheza młodzieżowa w latach 1945-2000. Szczecin: Szczecińskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Ottonianum” 2000.

- O m e l a n i u k A. J.: Przez kreowanie „małej ojczyzny” budujemy polską przyszłość. W: Jak kreować tożsamość lokalną. Materiały pomocnicze dla nauczycieli szkół wrocławskich i dolnośląskich. Wrocław: „Silesia” 1998 s. 28-37.
- P u c h a l s k i G.: Perspektywy nowej ewangelizacji w nauczaniu Jana Pawła II. „Studia Elbląskie” 3:2001 s. 231-243.
- R o g o w s k i C.: Koncepcje katechetyczne po Soborze Watykańskim II. Lublin: TN KUL 1997.
- Rozporządzenie ministra edukacji narodowej i sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 2. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 2002 Nr 51 poz. 458.
- Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Załącznik nr 4. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla liceów profilowanych. „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 2002 Nr 51 poz. 458.
- S i m o n i d e s D.: Mała i wielka ojczyzna we współczesnej tradycji kulturowej. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego. Folklorystyka” 1996 nr 2 s. 137-148.
- S z p e t J.: Dydaktyka katechezy. Poznań: Uniwersytet im. A. Mickiewicza. Wydział Teologiczny. Redakcja Wydawnictw 1999.
- Ewangelizacyjny wymiar szkolnych lekcji religii. W: Katecheza ewangelizacyjna w rodzinie, parafii, szkole. Red. S. Dziekoński. Warszawa: Verbinum 2002 s. 185-204.
- Przyszłość lekcji religii w polskiej szkole. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha 2002.
- Założenia nowego programu kształcenia religijnego. W: Katecheza wobec zadań nowej szkoły. Materiały z sympozjum zorganizowanego w dniach 22 maja i 18 września 1999 r. Red. J. Szpet, D. Jackowiak. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe S.C. 1999 s. 58-72.
- T h e i s s W.: Edukacja środowiskowa. Zarys problematyki. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 36:1996 nr 10 s. 3-9.
- T o m a s i k P.: Ewangelizacja – katecheza – nauczanie religii w szkole. Wyjaśnienie podstawowych terminów. W: Ewangelizować czy katechizować. Red. S. Dziekoński. Warszawa: Verbinum 2002 s. 23-51.
- Lekcja religii katolickiej: wybór między dwiema skrajnościami. „Katecheta” 43:1999 nr 7-8 s. 92-95.
- Nauczanie religii w publicznym liceum ogólnokształcącym wobec założeń programowych polskiej szkoły. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie 1998.
- Z i e m i c h ó d K o r n a c k a R.: Stan i potrzeby edukacji regionalnej. „Nowa Szkoła” 57:2002 nr 8 s. 12-14.

SCHOOL TEACHING OF RELIGION
VERSUS THE IDEA OF „LITTLE HOMELANDS”

S u m m a r y

In the context of revival of local and regional patriotisms the idea of "little homelands" is getting a new dimension. The idea not only stresses the knowledge of the closest neighbourhood, but also the need for identification with it on the plane of belonging to a defined social-cultural circle. The idea also finds its place in school teaching of religion – within the frames of correlation between religion teaching and regional education. Its aim is to aid children and youths in acquiring the sense of being rooted in their „little homelands”, in forming the consciousness of their own familiar, local-regional and national separateness.

The analyses undertaken in the article aspire to find an answer to the question: what relations are there between school teaching of religion and the idea of "little homelands"? Searching for an answer to that research problem required many-aspect analyses. First, a general characteristics is given of religion teaching at school, then the phenomenon of "little homelands" is stressed, and the place of the idea of "little homelands" is pointed to. In the final part of the article didactic-educational implications for catechetical practice are shown.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: szkolne nauczanie religii, „małe ojczyzny”, korelacja nauki religii i idei „małych ojczyzn”, edukacja regionalna.

Key words: religion teaching at school, „little homelands”, correlation between religion teaching and the idea of „little homelands”, regional education.